

«Просвіта»: духовні оборона і наступ України

Ведучий рубрики Микола МАНЬКО, директор Державного історико-культурного заповідника. Острога

Восьмого грудня 1868 р. у Львові було засновано товариство «Просвіта». Її установчі збори відбулися у залі Міської стрільниці – ця архітектурна пам'ятка міста Лева збереглася і до сьогодні. Першим головою товариства збори обрали композитора і педагога Анатолія Вахнянина, який завдячує до досягнення 30-річного віку встиг стати й організатором першого Шевченківського концерту на західноукраїнських землях і першим головою студентського товариства «Січ».

В осінні революційні дні 1905 р. українські освітні товариства під назвою «Просвіта» відкривають і на Наддніпрянщині, зокрема, і на Волині – в Житомирі. Жорстоко пресовані російським царатом, просвітнянські організації Наддніпрянської України змушені були згорнути свою активну діяльність і відродилися вже навесні 1917 р. на хвилі Української Революції.

Не пізніше квітня 1917 р. було засноване Українське товариство «Просвіта» в Острозі. Точної дати його народження ми поки що назвати не можемо. Першу поки що відому нам документальну згадку про «Просвіту» в Острозі ми зустрічаємо в листі Кременецької «Просвіти», датованому 26 квітня (9 травня) 1917 року. Лист адресований «Раді Острівського товариства «Просвіта». Кременецькі просвітняни інформують острозьких однодумців, що у їх повітовому місті, засноване товариство «Просвіта», яке нараховує більш 100 членів, має власну книгозбірню-читальню, організувало свій артистичний гурток і готується проводити народні читання та лекції з різних питань. Отже, кременецьким просвітнянам, які, звичайно, судячи з їх листа, організувалися значно раніше 26 квітня, на цей день вже було відомо про відкриття аналогічного товариства в сусідньому Острозі та наявність у нього виборного органу – Ради.

А найдавніший збережений в історико-культурному заповіднику документ Острівського товариства «Просвіта», виготовлений на власному друкованому бланку, датується 4 (17) травня 1917 року і має порядковий номер 4. Рада товариства повідомляє Острівському міському старості, що представниками «Просвіти» в комісію, організовану при міській управі для укладання виборчих списків до міської думи, призначені Микола Гайденко, Володимир Коцюбинський і Філімон Алтунін. Документ підписали голова Ради Острівського товариства «Просвіта» Дубляниця [ініціали нерозбірливі] і її секретар Гнат Мартинюк. Отже, перші три вихідні документи Острівської «Просвіти» мали з'явитися в світ раніше цього травневого дня.

Квітень 1917 р. названий як дата заснування Українського товариства «Просвіта» в Острозі при її легалізації польською владою 1921 р.

У документах староства за 1925 рік Товариство «Просвіта» міста Острога зареєстроване як незалежна культурно-освітня організація, що розташована за адресою Дубенська, 39, утворена в квітні 1917 року та легалізована острозьким повітовим старостою 13 липня 1921 року. Кількість членів – 350 осіб. Голова товариства – Яків Іванов, заступник голови – Олександр Беднарський, економ – Філімон Алтунін, секретар – Іван Талашук. Серед активістів згадуються Семен Жук, Микола Шугасевський, Степан Ткаченко, Гнат Мартинюк.

На 1932 рік в Здолбунівському повіті діяло вже 11 просвітнянських осередків, підпорядкованих острозькому центру. Польська адміністрація в 1930 – 1932 рр. заборонила діяльність всіх повітових товариств «Просвіта» у Волинському воєводстві, зокрема, і Українського товариства «Просвіта» в Острозі, праця якого поширювалася на весь Здолбунівський повіт. Колишні члени «Просвіти» на місцях намагалися, і нерідко успішно, використати легальні структури «Просвітнянських хат» проурядової партії Волинське Українське Об'єднання в інтересах національного відродження. Просвітнянський рух на Острівщині відродився у 1989 р. у формі Товариства української мови, яке наступного року взяло собі історичне найменування «Просвіти». У книзі «Просвітнянське століття» (Рівне, 2018; під редакцією Івана Ветрова) серед очільників острозької «Просвіти» минулих десятиліть названі Валентина Шавронська, Марія Чубай, Анатолій Криловець; серед активних просвітнян – Надія Захарук, Володимир Озимковський, Інна Гвізда, Галина Коханюк, Богдан Денисюк, Олександр Мазур, Василь Криницький.